

۳- ر.ک. به: Bloom, Harold and David Rosenburg. *The Book of J*. New York. 1991.

۴- ر.ک. به: Bloom, Harold. *American Religion*. New York. 1994.

۵- برای بحث جالبی درباره این تحولات ر.ک. به:

Hitchens, Christopher. "Pre-Millennial Syndrome," *Salmagandi*, Summer 1996, pp. 3-15.

۶- همان جا، ص ۶.

سعید قهرمانی

عبور از عهد پهلوی، جلد اول: درگیر و دار دو فرهنگ
مشاهدات و خاطرات یروفسور ابوالمجد حجتی
چاپ امریکا، ناشر (؟)، صفحات ۴۷۶، بها (؟)

پروفسور ابوالمجد حجتی حدود سی سال به تحقیق و تدریس جامعه شناسی در دانشگاههای امریکا پرداخته است. او تاریخ دان نیست، جامعه شناس است اما به تاریخ اعتقاد دارد. تاریخ مانند کوهی عظیم است که از فراز آن انسان می تواند به دشت پهناور خوشتن خویش و آینده خویش نظری اجمالی بیفکند. برای فهم این که امروز چه اتفاقاتی در شرف روی دادن می باشد و برای اتخاذ تصمیمهایی برای آینده، همواره نیاز به درک عمیقی از وقایع گذشته است. مثل نه چندان رایجی حکایت از این دارد که یک صفحه تاریخ با ارزشتر است از یک دوره کامل منطوق. هردوت چهار صد و پنجاه سال قبل از میلاد مسیح گفته بود که «فقط از حوادث، تعداد کمی به موقع و به جا اتفاق می افتند و بقیه اصلاً اتفاق نمی افتند. وظیفه تاریخ نویس آن است که همه این نقصها را تصحیح نموده، کاستیها را جبران کند». اکنون دیری ست که اندیشمندان ما، تاریخ نویسان قرنهای گذشته را متهم می کنند که به جز شرح حال پادشاهان، گزارشی از حال و وضع مردمان ادوار گذشته، برایمان باقی نگذاشته اند. تحت چنین اتهامی به نظر طبیعی می رسد که گزارشگران و تاریخ نویسان این زمان بیشتر به کوچه و بازار و زندگی عادی مردم توجه نمایند درباره آنها بنویسند و برای استفاده آیندگان باقی بگذارند. اما نگاهی کلی به ما می نمایاند که غالب کتبی که در چند دهه اخیر نوشته شده اند نیز در جهت گشایش معضلات سیاسی وزدو بندهای پشت پرده آنهاست. کمتر کسی به این وظیفه خطیر پرداخته است که شرحی از زندگی روزمره مردم عصر ما را برای نسلهای آینده بنویسد. کتاب عبور از عهد پهلوی کوششی ست موفق در این جهت. نویسنده جامعه شناس این کتاب برای شرح زندگی

روزمرهٔ ایرانیان شصت - هفتاد سال اخیر طرح جالبی ریخته است. وی از حافظهٔ خداداد و دقت خود مدد گرفته و آن قسمت از خاطرات خویش را که ارزش نوشتن و گذاشتن داشته است چنان به رشتهٔ تحریر درآورده که خواننده گویی خود در سالن سینمایی نشسته و به تماشای فیلمی مستند از زندگی مردم بروجرود پرداخته است.

جلد اول کتاب به پنجاه فصل کوتاه تقسیم شده و این فصول به ترتیب توالی تاریخی تنظیم گردیده اند. از آن جا که نویسنده هم به تاریخ علاقه دارد و هم اهل سیاست است در حین شرح خاطرات خود، هم برداشتهای سیاسی و اجتماعی خویش را از وقایع زمان شرح داده است و هم آنچه را که دربارهٔ وقایعی از تاریخ ایران به طور اعم و تاریخ بروجرود به طور اخص باور دارد به رشتهٔ تحریر درآورده است. در این گونه موارد نویسندهٔ دقیق کتاب به هیچ وجه این توهم را تولید نمی کند که آنچه می نویسد سندیت تاریخی و یا جنبهٔ تحقیقی دارد. خواننده به زودی و به آسانی متوجه می شود که نویسنده به عنوان یک انسان مشاهده گر، نکته سنج، و متفکر برای خویش نظریاتی دارد و این نظریات را بدون تعصب در اختیار خواننده قرار می دهد. البته این وظیفهٔ خواننده است که اگر بخواهد، با مراجعه به تحقیقهای مستند و دقیق، نظریات نویسنده را قبول یا رد کند. بنا بر این آنچه در این کتاب دربارهٔ تاریخ می خوانیم، بیشتر حکایاتی است که در افواه مردم شایع بوده است، و چه بسا که بسیاری از آنها نیز درست باشند. آنچه را در این کتاب دربارهٔ وقایع سیاسی ملاحظه می کنیم نظریات شخصی پروفیسور حجتی است. ایشان از دید خویش به دستگاه حکومتی رضاشاه پهلوی نگریسته و با دانسته ها و تجربیات خود مسائلی از قبیل راه آهن سراسری، کشف حجاب و اشغال ایران توسط متفقین را مورد بررسی قرار داده اند. اما آنچه این کتاب را ارزشمند می کند نه این تحلیلها و نه پرداختن به مسائل تاریخی، بلکه شرح دقیق زندگی مردم کوچه و بازار است و مشکلاتی که خلق الله با آنها مواجه بوده اند. پروفیسور حجتی ما را به دنیای مکتب و مکتبخانه ها می برد، گوشه های آن را به ما می نمایاند و ما را در ترس خویش از ملای مکتب شریک می کند. بعد آهسته آهسته گشایش مدارس، روابط معلم و شاگرد و مدیر و ناظم مدرسه و تصدیق گرفتن را می نماید. همچنین روابط کسبه مانند نجار و بقال و رنگرز محل را با بقیهٔ مردم شهر شرح داده، طرز رفتن به خزینه و ریزه کاریهای حمام گرفتن را در مقابل دیدگان ما می آورد. وی که روضه خوانی و سایر آداب و رسوم مذهبی و تضاد این قبیل مسائل را با روشهای رضاشاهی و گرفتاریهای مردم را با این تضادها به دقت مشاهده نموده، آنچه را که به رأی العین دیده برای ما به خوبی ثبت کرده است. دکتر حجتی گزارش می دهد که در آن ایام آنچه را که

بچه ها در مورد رضاشاه در بسیاری از خانواده ها، مانند خانواده خود ایشان که کاملاً مذهبی بوده است، می آموخته اند در مدرسه به صورت کاملاً متضادی فرا می گرفته اند و این باعث گنجی کودکان معصوم می گردیده، آنها را دچار مشکلات و معضلات می نموده است. او همچنین جوش و خروشها و کوششهای فراوانی را که مدارس برای انتخاب پیشبازکنندگان ولیعهد رضاشاه به کار می برده اند در نظر ما مجسم می سازد. استثناءها، تبعیضها، رقابتهای بچه ها و والدین آنها برای کسب چنین افتخاراتی، و بعد بی اعتنایی ولیعهد به این مراسم و در عین حال خشم و دلسوزی او که چرا بچه ها را در آن سرمای صبحگاهی به ایستگاه قطار برده اند تا برای وی دست بزنند همه و همه بسیار خواندنی است. کتاب از نظر داشتن موضوعهایی نظیر ختنه سوران پسرها، خودخواهی مردها به هنگام همخوابی با همسرانشان، و تصنیفهای رایج آن عهد مثل «میدونی تریاک چه بویی میده، بوی نسیم بهشتی»، تا قرار و مدارهای پسران و دختران دم بخت در آن سالها، به راستی گنجینه ای است غنی برای حال و آینده. نثر کتاب بسیار روان است و از فصاحت و بلاغت لازم برخوردار می باشد و در مواردی نیز شاعرانه است. اما نویسنده در به کار بردن علامت تعجب و تأکید (!) افراط می کند و نیز اصرار زیادی دارد که «بروجرد» را تقریباً همه جا هماهنگ با لهجه مردم شهر «وروگرد» بنامد. همچنین گاهی از رسم الخط معمول طفره رفته مثلاً مصطفی، خشی، حتی، صد، و سیصد را به ترتیب مصطفا، ختا، حتا، سد، و سید می نویسد. این قبیل انحرافات، حتی اگر صحیح هم باشند، معمول نیستند و ما را از خطی که بدان سعدی و حافظ و فردوسی مطلب می نوشته اند دور می گرداند. اما اشکالاتی از این قبیل، بسیار جزئی و ناچیزند و از ارزش بسیار کتاب به هیچ وجه نمی کاهند.

دانشکده ریاضیات، دانشگاه ایالتی مریلند، تاونس

سیروس امیر مگری

Mangol Bayat,
*Iran's First Revolution:
 Shi'ism and the Constitutional
 Revolution of 1905-1909,*
 Oxford University, 1991, pp. 316

منگل بیات
 اولین انقلاب ایران: تشیع و انقلاب مشروطه
 از ۱۹۰۵ تا ۱۹۰۹

وقایع سالهای ۱۳۵۷ و ۱۳۵۸ و هرج و مرج دنبال آن توجه ایرانیان و ایران شناسان را